

Aantekeningen uit de nalatenschap van

drs. J.F. van Os

31-12-1925 – 10-04-2021

© 2021 De erven van drs. J.F.van Os
gelicenseerd onder de
Creative-Commons CC BY-NC 4.0 licentie
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.nl>

U kunt

- het werk delen — kopiëren, verspreiden en doorgeven via elk medium of bestandsformaat
- het werk bewerken — herschikken, veranderen en afgeleide werken maken

onder de volgende voorwaarden:

- Naamsvermelding — De gebruiker dient de maker van het werk te vermelden, een verwijzing naar de licentie te plaatsen en aan te geven of het werk veranderd is. U mag dat op redelijke wijze doen, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat de licentiegever instemt met uw werk of uw gebruik van het werk.
- Niet-commercieel — U mag het werk niet gebruiken voor commerciële doeleinden.
- Geen aanvullende restricties — U mag geen juridische voorwaarden of technologische voorzieningen toepassen die anderen er juridisch in beperken om iets te doen wat de licentie toestaat.

Correspondentieadres: Adriaan van Os, email adriaan@adriaan.biz

Litteratuuroverzicht / bronnen

HO Het Orgel
OB Het Orgelblad
O&E Organist en Eredienst
PvW: Prick van Wely, Het Orgel en zijn Meesters
K: Egon Kraus, artikel HO jg 61 p 252 vv
Ky: Maarten Kooy, artikel HO jg 61, p 318 vv en 361 vv
D: Fotocopieren, bij evt. plannen tot bezoek! Dr J.W.Doeve, Italiaanse orgels in Ticino in HO jg 55, p 25 t/m 30, 50 t/m 52 (betreft Morcote, Ronco en Soldeno) en artikel Sion (zie aldaar)
E: mondelinge mededelingen Bernhardt Edskes

Basel Hauptkirche St Petrus

PvW noemt een dispositie van een orgel in Basel van Andreas Silbermann. M.S. deelde mij mee, dat dit voormalig orgel is van de St.Pierre: PvW geeft:

G r a n d o r g u e	P o s i t i f	P e d a l e
Bourdon 16'	Bourdon 8'	Soubasse 16'
Montre 8'	Prestant 4'	Octavebasse 8'
Bourdon 8'	Nasard 2 2/3'	Prestant 4'
Prestant 4'	Doublette 2'	Bombarde 16'
Nasard 2 2/3'	Tierce 1 3/5'	Trompette 8'
Doublette 2'	Fourniture 3 r	Clairon 4'
Teirce 1 3/5'	Cromorne 8'	
Cornet 5 r		
Fourniture 4 r		
Cymbale 3 r		
Trompette 8'		
Voix humaine 8'		

De kas van het huidige orgel in deze kerk is afkomstig van een Silbermann orgel uit een andere kerk (MS).
Grote orgel ca 1968 Lhote, mechanisch, geen Silbermann-pijpen bewaard gebleven.

Kleine orgel met vuren kas, zonder frontpijpen in het gezicht:
Principal 4', Gedeckt 8', Doublette 2', Rohrfloe 4', ... mechanisch
vO waarsch. 3/7'74

Binningen (Bij Station Basel)
1964 Metzler (E)

Dietikon Pfarrkirche St Joseph

1966 of 1967 Metzler

M a n u a l C-f'''	P o s i t i v C-f'''	P e d a l C-d'
Principal 8'	Holzgedackt 8'	Subbas 16'
Rohrflote 8'	Gedacktflo e 4'	Bourdon 8'
Octav 4'	Spitzflo te 2'	Trompete 8'
Octav 2'	Sesquialtera 2 f 1)	
Mixtur 1'	Larigot 1 1/3'	

3 gebruikelijke koppels (treden)

1) f: 2 2/3', 1 3/5'

Ook nog extra treden voor Mixtur, Trompete, Tremolo

Positiv en Manual op een lade.

Pedaal in aparte kas achter hoofdorgel

vO 31/8, 1/9 en 7/9 '91

Fischingen Kloosterkerk

1763 Johann Georg Aichgasser, met enige regeisaters uit ouder orgel
1956, restauratie Metzler, 33 st. Hw, bov, ped. (HO jg 58, p 87/88, f p 85)
Ook genoemd in k.knipsel (C. van Zwol over Froberger, bijl. 84 a), waarin staat dat er nog 2 andere orgels in die kerk zijn (Hier wordt 1957 als restauratiejaar vermeld)

Geltwill Katholische Kirche
1924 "Goll & Co. Orgelbaugeschaft, Luzern, op 559".

I. C-g'''	II.	Pedal C-f'
Principal 8'	Gemshorn 8'	Violon Principal 16'
Bourdon 8'	Liebl.Gedackt 8'	Subba~ 16'
Octave 2'	Traversflo te 8'	Echoba~ 16'
Salicional 8'	Gamba 8'	Flo tenchor (?) 8'
Quinte 2 2/3'	Flageolet 2'	
(Flote 4')	Nasard 2 2/3	3 norm. koppels
Octave 4'	Principal 4'	Oberokt.kopp. II-Ped
Mixtur 1 1/3'	Spielflo te 4'	(Oberoktkopp II-II)
	Zimbel 1'	Oberokt.kopp II-I
	(Tromp. harm.)	(Unteroct.kopp II-I)
		Tremolo (II)

Aparte knoppen voor:

Normalkopplungen, Generalkopplung, Starke C, Princ.chor, Streicherchor, Flotenchor, Freie Comb., Autom. Ped. ab, Auslosung Tr. harmonique.

Treden: Tremolo, Rollschweller, Echo II (Zweltrede), Tremolo), nog eens de vaste en vrije comb.

Pneumatische of elektrische tractuur

vO, bezocht met Frau Trost en mis gespeeld 15/7'95

Laufenberg Katholische Stadtkirche
K o o r o r g e l

M a n u a l C-c''' (Volgorde lade zou ongeveer zo zijn:)
Principal 4' (C in front)
Mixtur III (C 1', c 2', c' 4', nieuw)
SuperOctav 1'
Quinte 1 1/2'
Flote 4'
Octav 2'
Cornett III
Coppel 8' (C-H vuren, nieuw)

P e d a l aangehangen C-d'

Vrijstaande speeltafel

Zwarte ondertoetsen

Tenzij anders aangegeven nagenoeg geheel oud pijpwerk

vO, nov.1991 uitgewerkt naar
aantekeningen van 1/4'75

Leuk (Vs)

1722 M.Carlen (K, d jg 61, p 319, f p 305)

Luzern Hofkirche

1650 Joh. Geissler, 32 vt orgel, deel bewaard gebleven (K, jg 61, p 255. Was dat nog voor de ombouw?)

Morcote (bij meer Lugano)

K schrijft: Voorbeeld Lombardisch orgel (HO jg 61 p 253)

D geeft uitvoerige beschrijving (jg 55 p 25/27). Springladen!

Münster (Vs) Pfarrkirche

K schrijft: XVII 'Kas vertoont overeenkomst met werk van de Passauer orgelschool', disp. niet origineel (HO jg 61 p 254)

D schrijft: XVIIIa, mogelijk Carlen (HO jg 54 p 165 met d)

M.Kooi schrijft: Carlen of zijn leerling Bidenbost (d in HO jg 61 p 321, f op p 313)

Hoofdwerk, Rugwerk (zonder 8') en ped (toegevoegd?)

vO zomer 1999. Beschrijving nog inbrengen.

Münster (Vs) Bielkapelle

Carlen? 1 man. 10 st. aangeh.p. d. in HO jg 61 p 361 (M.Kooy) met f (p 348)

Omgeving van **Münster** (Vs), St.Antoniuskapel

'Klein orgel, goed klinkend ... Ripieno met terts' (HO jg 61, p 254), Disp. HO jg 61 p 321 (Kooy): Brd 8, P 4, Oct 2, Qnt, Terts, ped. Sb 16

Omgeving van **Münster** (Vs)

H u i s o r g e l van Anton Rosina

Carlen? Copel 8', Prestant 4' (Ky: jg 61, p 349 (f) en 361)

Muri Kloosterkerk - aanvullingen

Evangelienorgel

ca 1660 P(ater) Jodocus Schnyder, kwam op Lettner in Romaanse Kloosterkerk.

1695 in kader barokke ombouw der Kloosterkerk verplaatst door Melcher Zuben naar de Evangelie-zijde der kerk. Tegelijkertijd bouwde Zuben het Epistelorgel.

1743-44 ombouw (restauratie?) Viktor Ferdinand Bossart

1961-62 restauratie Metzler-Bruhlmann

1991 restauratie Bernhardt Edskes. Toonhoogte werd door wegnemen der stemschuiven van Metzler iets lager, waardoor beide koororgels nu dezelfde toonhoogte kregen. Modificatie middentoonstemming iets gewijzigd, naar gegevens die uit het pijpwerk waren af te lezen.

De achterwand van het orgel bevat een omhoog te schuiven gedeelte. Door de huidige plaats van het orgel is dit zinloos. Toen het orgel nog op de Lettner stond, was dit een natuurlijk feit

De pedaal koppel zal - evenals bij het Epistelorgel - een ventielkoppel zijn.

Epistelorgel

1695 Melcher Zuben. Hij kreeg opdracht aan de Epistelzijde der Kloosterkerk een orgel te maken dat uiterlijk een copie was van het reeds bestaande koororgel. In details wijkt het front af. Maar ook de principes, volgens welke het meubelmakerswerk is, blijken volgens de jongste onderzoekingen totaal te verschillen van die van het Evangelieorgel.

1743-44 ombouw (restauratie) V.F.Bossart

XIX uitbreiding manuaal tot f''''.

Kleine disp.wijzigingen

1961-62 restauratie Metzler-Bruhlmann

1991 enige werkzaamheden B.Edskes. Temperatuur aanpassen aan die van het Evangelieorgel

De pedaalkoppel is een ventielkoppel. De pedaalventielen zitten stuk voor stuk direkt naast de manuaalventielen.

Op dit moment (zomer 1991) ontbreekt het snijwerk aan de zijkanten van de kas.

Vraag: Wat is ook al weer het bezwaar tegen een ventielkoppel?

vO zomer'91: werksz. Ep.orgel
waren nog niet klaar

Obermumpf

1975 of kort daarvoor Hauser/Edskes

H a u p t w e r k, C-f''''	B r u s t w e r k, C-f''''	P e d a l, C-d'
Principal 8'	Gedackt 8'	Bordun 16'
Hohlpfeife 8'	Flo te 4'	Octav 8' (tr)
Octav 4'	Octav 2'	Octav 4' (zelst.)
Octav 2'	Quinte 1 1/3'	Trompete 8' 4)
Mixtur IV 1)	Sesquialtera II 2)	
	Cimbel III 3)	

Tremulant

1) C 1 1/3', c 2', c' 2 2/3', c'' 4', waarsch. geen dubbelkoren

2) C 1 1/3 4/5, c 2 2/3 1 3/5

3) C 1', c 1 1/3', c' 2', f' 2 2/3', c'' 4', geen dubbelkoren

4) houten stevels, metalen koppen, een geheel vormend met bekens. Klinkt zeer goed.

Kas eiken, bortswork afsluitbaar (door aan een knop te trekken, een zeer eenvoudig systeem)

Staartklavieren, toetsen (zichtbare deel) wel wat lang.

Alles tamelijk verstemd. Stemming lijkt v.Biezen, wegens verstemming niet goed na te gaan.

vO in nov'91 samengesteld naar
aantekeningen van 1/4'75

Oberwill (Zug) Pfarrkirche

1991 Edskes, kistorgel C-f''''

Gedackt 8' (C-h hout, c'-f'''' metaal dichtgesoldeerd)

Flote 4' (C-H hout, c-f'''' metaal gedekt, fs''-f'''' conisch open)

Octave 2'

Transpositieklavier (1/2 toon verschuiven dus a = 440 Hz of a' = 415 Hz)

Het klavier is inschuifbaar.

Geen pedaal.

Kleine spaanbalg onder in het orgel.

vO 24/8 en 26/8 '91, 4 foto's op verzoek,
alsmede foto's van de toren der andere kerk
te O.

Reckingen Bij Münster (Vs), Pfarrkirche

1746 Matth. Carlen. ('invloed Lombardische dispositie', K HO jg 61 p 254).

gefotografeerd 15/7'79, niet verder kunnen bezoeken (organist was weg). Dit zou het belangrijkste historische orgel in Wallis moeten zijn (mededeling - naar ik meen - van de Heer Eyholzer, Sion).

Grote barokke kerk

Kooy (HO jg 61) spreekt van een verminkt Carlen orgel, geeft d (p 321) en f (p 312)

Omgeving R e c k i n g e n Antoniuskapel

Zie Munster

Rheinau, Klosterkirche

Grote orgel

1713 Johann Christoph Leu, Augsburg

1715 Leu, Glockenspiel door 6 stemmen vervangen
1840-41 Haas
1941-42 Kuhn
1988-90 Kuhn
Koororgels

Twee koororgels, een door Kuhn gerestaureerde en een nieuwe van Kuhn.
Litt. St.Galler Orgelfreunde, Orgelfahrt 31/8'91

Ritzingerfeld (bij Ritzingen VS)

Kooy roemt het orgel (HO jg 61 p 320) en geeft d:

M a n Pr 8', Copell 8', Suavial 8' dc, Oct 4', Flutten 4', Tranzqnt 2 2/3',
SupO 2', Q 1 1/3', Mxt
P e d Paas 16'

Hoog tingehalte, smal gelabieerd

K schrijft (HO jg 61 p 254): 'richt zich met zijn dispositie op de ripienoklank'.

Ronco

Zie art. Doeve. (Jg 55, p 27/28 Springlade? Niet origineel naamplaatje G. Franzetti e Figli, 1855

Safienplatz

Metzler, 9 st man en ped. (HO 62-12 waarin d en f)

Sankt Urban

1716-21 Josef Bossart, 3 man. K vindt dit het belangrijkste historische instrument in Zwitserland (HO jg 61 p 254)

Schaffhausen Munsterkerk

Metzler, (HO 61-5, waarin f en d)

Schaffhausen Stadtkirche St Johann

1879 Kuhn, neo-gothische kas.

1904, 1929, 1990 wijzigingen

(St.Galler Orgelfreunde, Orgelfahrt 31/8/'91

Sion (Vs) burcht St. Valere

Literatuur:

G: Cl. Schnyder, organiste en J.J.Gramm, organiste, Valere et son ancien orgue, geciteerd in een artikel in O&E nov'69

D: HO jg 55, p 1 vv

K: HO jg 61 p 253/54

Ky: (HO jg 61, p 318

S: Folder van orgeltocht zomer 1991 olv Matthias Schneider

E: sept'91 naar aanleiding van S.

Als bouwjaar van dit 'Oudst bespeelbare orgel ter wereld' wordt genoemd:

ca 1390 (G, D, K, Ky)

ca 1435 (S)

ca 1450/60 (E)

K spreekt van 'Bourgondisch orgel ... Bouwplan komt overeen met een in de Nat.

Bibliotheek te Parijs aanwezige tekening ...'

Ky beweert, dat het orgel tot 1720, staande op de vloer, in het koor was opgesteld.

SG: Beschrijving is nog oorspronkelijk, stijlen kas rood, snijwerk verguld, kantelen groen, all goed harmoniserend met beschrijving luiken. Beschrijving tussen 1434 en 1437 aangebracht door Peter Maggenberg, Freiburg. Binnenzijde links: geestelijk huwelijk van St Catherina, 2de patrones van Wallis, rechts Maria Magdalena en de verezen Christus. In 1954 werden de schilderijen (op linnen) van de buitenzijde der luiken weggenomen en onder het orgel opgesteld.

'Oudste orgel ..' zou in hoofdzaak op de kas slaan. Echter: De kas van het kleine orgel te Salamanca is uit 1380 (D) en in Zweden zijn oudere orgelfragmenten (o.m. Norlanda museum 1380 vlgs E)

D schrijft: oudst bekende voorbeeld van een symmetrisch middenveld (langste pijp in het midden, eerste stap na het door Praetorius beschreven orgel te Halberstadt, van welk type ook waarschijnlijk het orgel te Norlanda en enige andere Zweedse instrumenten zijn, zich bevindend in het Nordiska Museum te Stockholm). Van allerlei verhalen over dit orgel (zoals transport van elders) is waarschijnlijk niet veel waar.

In de folder staat: oorspr. blokwerk H-a'' met alleen metalen pijpen van variabele

mensuur en een kort pedaalklavier waarop enkele Bordun tonen konden worden gespeeld. Vele malen verbouwd, grootste gedocumenteerde ombouw: 1687 Christoph Aebi die de registers Coppel 4', Oct 4' en Quintmajor plaatste (of verving), later de 2-sterke Subbas.

Daarentegen zegt D: 1718 ombouw door Carlen, Reckingen van 4 vt positief tot 8 vt (Lees 6 vt). Voordien was het ook al gewijzigd. Kas in 1718 7 cm verhoogd, grootste pijpen der Princ. 8 aan zijkanten der kas geplaatst, pedaalregister er achter.

G: Dat het orgel bewaard is gebleven is te danken aan het feit dat het kapittel in de vorige eeuw zijn zetel naar de binnenstad van Siopn verplaatste. 1954 restauratie Kuhn, Mannedorf bij Zurich. Daarbij behoefde niets nieuws toegevoegd. Deskundige was Ernest Schiess, Bern

Sion, St.Valere - vervolg

M a n u a l CDEFGA-c'''
Principal 8' (D: 1718, CDEF hout naast kas, folder: C-B hout)
Oktav 4', (D: voor 1718, waarsch. destijds Prinz. 4',
f: C-Fs gecombineerd met Coppel)
Coppel 4' (D: voor 1718, f: Noten 1687)
Oktav 2' (D: 1390, f: metaal, gothisch pijpwerk)
Quint Major (D: voor 1718, f: C-F 1 1/3', rest 2 2/3')
Quint Minor (D: voor 1718, f: C-d' 1 1/3, rest 2 2/3', gothisch pijpwerk)
Mixtur 1' 2 f (D: '1390', f: metaal, deels nog gothisch pijpwerk)

P e d a l CDEFGA-c
Subbas 16'/8' (D: hout, achter kas, f: dennenhout))

D: Sleeplade 1718, ijzeren reg.schuiven (neerwaarts bewegen)

G: twee spaanbalgen met meerdere vouwen van Carlen (waarvan het leer thans is vergaan), winddruk 45 mm.

Voor zover ik begrepen heb (E) zijn alle zg. oude pijpen op een paar Principalpijpen na later gemaakt, wel is waar van oud metaal.

Een - naar het lijkt goed - artikel hierover: O&E nov'69
f jg 61, p 303, dezelfde ook in jg 55)

Sion (Vs) St Theodore

1718 Walpen (jaar op orgel, naam m.t.pl.)
ca 1965 Fuglister, restauratie, kort octaaf verwijderd (m.t.pl.)

M a n u a a l C-d''' 1)	P e d a a l C-d' 2)
Principal 8'	Subbas 16'
Mixtur 1' (nieuw en lelijk)	Octavbass 8'
Quint Minor 1 1/3'	Trompete 8'
Super Octav 2'	
Quint Major 3'	Man-Ped. (trede)
Flauten Dolce 4'	
Octav 4'	
Coppel 8'	

1) oorspr. kort octaaf. Volgorde vlgs reg.knoppen, kennelijk ook op lade: duidelijk was te zien, dat de Mixtur direct achter het front stond:

2) modern toevoegsel achter de kas. Open opgesteld

Klaviatuur: Manuaal en ped.klavier nieuw in moderne uitvoering. Zwarte man. ondertoetsen. Alle registerknoppen zitten rechts
Boven de lessenaar:

vO 16/7'79, organist Ulrich
Eyholzer, 18 rue Vieux Moulin,
tel 232793, Sion (Du Sitten)

Sion (Vs) Cathédrale

Hoofdorgel aan Westwand

XVIIIId familie Carlen.

Alleen front en enkele pijpen zijn nog uit die tijd. (m.t.pl.)

Op orgel: "Henri Carlen, Glis" (een nazaat van de familie Carlen). Deze heeft het orgel in 1930 gepneumatiseerd, gebruik makend van materiaal hem door Kuhn geleverd. Thans 50 stemmen.

Rugwerk op front na verwijderd. Frontpijpen daarvan (die vermoedelijk origineel zijn) stom gemaakt. De frontpijpen in het hoofdorgel hebben dezelfde vorm. Die zouden dan ook origineel zijn.

Koororgel

Pijpengordijn, aan Zuidzijde koor.

vO 16/7'91. Organist Eyholzer,
zie St Theodore

Sitzberg (Zu)

1741-43 Georg Fr. Schmal (Vgl's HO jg
58 p 187, 1741 vlgs kaart
Metzler)

1962 rest. Metzler(vlgs krt)
(1961 vlgs HO), waarbij
2de man. toegevoeghd (E?)

Disp.: achterzijde kaart

Disp. ook in HO en f op p 184

Solduno (bij Locarno) San Giovanni Battista

Zie D, jg 55, p 50 /52, springlade?

Solothurn R.K. St. Ursen, koororgel

Bossart, binnenwerk nieuw op enkele houten pijpen na (E, apr'75)

Solothurn Franziskanerkirche

1957 Metzler

Stans (ten Z. van het Vierwoudstedenmeer)

Koororgel uit 1646, K, jg 61, p 254: 'ripienoklavier en pijpopstelling als in Sion'

Stansstad N W Reformierte Kirche

(NW: Niedwalde)

1991 ? Edskes

M a n u a l C-f'''

B r u s t w e r k ? C-f'''

P e d a l C-f'

Principal 8'

Gedackt 8' 2)

Subbas 16'

Hohlflote 8'

Flo te 4'

Octavbass 8' 4)

Octave 4'

Gemshorn 2'

Octave 4'

Quinte 2 2/3' 1)

Quinte 1 1/3'

Trompete 8'

Octave 2'

Regal 8' 3)

Terz 1 3/5' 1)

Mixtur IV

Tremulant 5)

Ped + HW

Ped + BW

Schiebekoppel (?)

Een loze knop voor symmetrie

1) prest.mensuur

2) geheel eiken

3) tongenblok, trechterv. beker met klapdeksel

4) gedeeltelijk gecombineerd met prestant 8'

5) de klassieke tremulant, a vent perdu

vO 26/8'91

Foto op verzoek

Visperterminen (Vs) Waldkapelle

ca 1610 (K) of 1619 (Kooy)

P 8 Copula 8 Vox Mele 8 (c', soort zachte prestant) Oct 4 Q 3 Mxt
Orgelkas met vleugeldeuren
HO jg 61, p 254 (K), p 319 (Kooy), p 307 (Foto)
(3 kwartier te voet omhoog!)

Visperterminen (Vs) Dorpskerk

XVIII ? 2 man, ped (nieuw), 18 st.
HO jg 61 p 320 (d, Kooy), p 308 (f)

Zug Museum "In der Burg"

Draagbaar orgel (processieorgel)
1755, waarschijnlijk gebouwd door Victor Ferdinand Bossart

Copul 4 Fuss (C-H hout)
Octava (dc) 4 Fuss
Principal 2 fuss (front)
Flote (bas) 2 Fuss
Octave 1 Fuss (vanaf c'' 2')
Quinte 2/3 Fuss (vanaf g'' 1 1'3')
CDEFGA-c''' ?

Zie verder Tugium 4/1988, artikel E
vO zomer'88

Zürich Grossmunster

ca 1959 Metzler volgens plan Viktor Schlather, Zurich en Poul Gerhard Andersen,
Kopenhagen.
4 man, ped, 67 st. mech.toetstractuur, sleeppladen met eltropneumatische tractuur.
Veel speelhulpen o.m. Setzercombinaties). f en d in HO jg 56 p 83 en 87